



## Piotr Bojarski

Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Polska;

[piotr.bojarski@ip.olsztyn.pl](mailto:piotr.bojarski@ip.olsztyn.pl) • <https://orcid.org/0000-0002-3166-0752>

# Inżynier, społecznik, krajoznawca. Przyczynek do biografii Aleksandra Zubelewicza (1890–1956)

Engineer, social activist, tourist. Contribution to the biography of Aleksander Zubelewicz (1890–1956)

Ingenieur, sozialer Aktivist, Heimatkundler. Ein Beitrag zur Biographie von Aleksander Zubelewicz (1890–1956)

**Słowa kluczowe:** biografie, przesiedleńcy z Wileńszczyzny na Warmii i Mazurach, komunikacja i drogownictwo, ruch turystyczny i krajoznawczy, odbudowa Warmii i Mazur

**Keywords:** biographies, resettlers from the Vilnius Region in Warmia and Mazury, communication and transport, tourist and sightseeing traffic, reconstruction of Warmia and Mazury

**Schlüsselwörter:** Biografien, Umsiedler aus der Region Vilnius nach Ermland und Masuren, Verkehr und Straßenbau, Fremdenverkehr- und Heimatkundebewegung, Wiederaufbau von Ermland und Masuren

## STRESZCZENIE

W artykule została zaprezentowana sylwetka inżyniera Aleksandra Zubelewicza – pierwszego powojennego naczelnika wydziału komunikacyjnego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski i Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie. Aleksander Zubelewicz był absolwentem Instytutu Technologicznego w Petersburgu. W okresie międzywojennym pracował m.in. jako dyrektor Dyrekcji Robót Publicznych w Nowogrodku i w Wilnie oraz w charakterze naczelnika wydziału komunikacyjnego Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie. Oprócz pracy zawodowej angażował się społecznie zarówno przed jak i po II wojnie światowej. Działal m.in. na rzecz rozwoju turystyki i krajoznawstwa, a po wielkiej powodzi jaka dotknęła Wilno w 1931 r.

w ramach Komisji Technicznej Komitetu Ratowania Bazyliki Wileńskiej nadzorował prace budowlane w Katedrze Wileńskiej. Tekst stanowi przyczynek do dalszych badań nad dziejami elit przybyłych z Wileńszczyzny na Warmię i Mazury po II wojnie światowej.

### ABSTRACT

The article presents engineer Aleksander Zubelewicz – the first post-war head of the communications department of the Office of the Government Plenipotentiary of the Republic of Poland for the Mazury District and the Voivodeship Office in Olsztyn. Aleksander Zubelewicz graduated from the Technological Institute in Saint Petersburg. In the interwar period, he worked as the director of the Public Works Directorate in Nowogródek and Vilnius and as the head of the communication department of the Provincial Office in Vilnius, among other things. Apart from his professional life, he was involved in social issues both before and after World War II. For instance, he made efforts for the development of tourism and sightseeing, and after the great flood that hit Vilnius in 1931 he supervised construction works at the Vilnius Cathedral as part of the Technical Commission of the Committee for the Rescue of the Vilnius Basilica. The text is a contribution to further research on the history of the elites who came from the Vilnius Region to Warmia and Mazury after World War II.

### ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel stellt das Profil des Ingenieurs Aleksander Zubelewicz vor - des ersten Nachkriegsleiters der Kommunikationsabteilung des Amtes des Regierungsbevollmächtigten für den Bezirk Masuren und des Woiwodschaftsamtes in Olsztyn. Aleksander Zubelewicz war Absolvent des Technologischen Instituts in St. Petersburg. In der Zwischenkriegszeit arbeitete er unter anderem als Direktor der Direktion für öffentliche Arbeiten in Novogrudok und Vilnius sowie als Leiter der Kommunikationsabteilung des Woiwodschaftsamtes in Vilnius. Neben seiner beruflichen Tätigkeit engagierte er sich sowohl vor als auch nach dem Zweiten Weltkrieg im sozialen Bereich. Er setzte sich unter anderem für die Entwicklung des Fremdenverkehrs und der Sehenswürdigkeiten ein und überwachte nach der großen Überschwemmung von Vilnius im Jahr 1931 die Bauarbeiten an der Kathedrale von Vilnius als Mitglied des Technischen Komitees zur Rettung der Basilika von Vilnius. Neben seiner beruflichen Tätigkeit engagierte er sich sowohl vor als auch nach dem Zweiten Weltkrieg im sozialen Bereich. Er setzte sich unter anderem für die Entwicklung des Fremdenverkehrs und der Sehenswürdigkeiten ein und überwachte nach der großen Überschwemmung von Vilnius im Jahr 1931 die Bauarbeiten an der Kathedrale von Vilnius als Mitglied des Technischen Komitees zur Rettung der Basilika von Vilnius. Der Text ist ein Beitrag zur weiteren Erforschung der Geschichte der Eliten, die nach dem Zweiten Weltkrieg aus der Region Vilnius nach Ermland und Masuren kamen.

Na przestrzeni niemal osiemdziesięciu lat od zakończenia II wojny światowej tematyka powojennych przesiedleń Polaków z Wileńszczyzny na Warmię i Mazury doczekała się licznych opracowań naukowych w postaci monografii i artykułów oraz wielu wydawnictw popularnonaukowych, w tym zwłaszcza publikacji o charakterze wspomnieniowym. Pamiętać przy tym należy o specyfice powojennego transferu ludności. Warmia i Mazury to region, w którym przede wszystkim osiedlali się chłopci. Badania wskazują, że prawie 43% przybyszów z Ziemi Wileńskiej, którzy w latach 1945–1948 zamieszkali na obszarze ówczesnego Okręgu

Mazurskiego i późniejszego województwa olsztyńskiego<sup>1</sup> stanowili właśnie reprezentanci tej grupy społecznej<sup>2</sup>

Przedstawiciele przedwojennych elit chętniej kierowali się na inne tereny odbudowywanego w nowych granicach państwa polskiego. Środowisko akademickie z reguły wybierało Toruń, a lekarze Gdańsk. Oczywiście jest, że część z nich zdecydowała się również na związanie swoich losów z Warmią i Mazurami. W grupie tej, obok lekarzy, znaleźli się księża, nauczyciele i urzędnicy. O jednych, tak jak chociażby o doktorze Janie Janowiczu wiemy wiele, o innych – np. Tadeuszu Młodkowskim – oficerze Wojska Polskiego, senatorze Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, archiwście osiadłym w Mrągowie – nieco mniej.

Jedną z praktycznie całkowicie zapomnianych postaci jest Aleksander Andrzej Zubelewicz – inżynier, urzędnik, animator ruchu turystycznego, który po II wojnie światowej zamieszkał w Olsztynie i dopiero u schyłku życia ze względów rodzinnych przeprowadził się do Warszawy. Niniejszy tekst ma na celu przybliżenie tej postaci i jej pogmatwanych losów, które po ostatniej wojnie stały się udziałem nie tylko bohatera tego opracowania, ale również wielu innych mieszkańców Wilna i Ziemi Wileńskiej.

Aleksander Andrzej Zubelewicz urodził się 21 lipca 1890 r. w Słobotsku na terenie guberni wiackiej<sup>3</sup> w rodzinie Michała Zubelewicza i Heleny z d. Knobelsdorf. Chrzest odbył się 16 grudnia 1890 r. w kazańskim rzymskokatolickim kościele parafialnym<sup>4</sup>. Chrzestnymi zostali Leonard Knobelsdorf – brat matki oraz szlachcianka Aleksandra Grabowska. Niemowlę ochrzcił ks. Wincenty Szabłowski<sup>5</sup>. W tym miejscu warto poświęcić kilka słów najbliższej rodzinie Aleksandra.

Jego ojciec – Michał Zubelewicz pochodził z Mścibowa k. Wołkowyska<sup>6</sup> i wywodził się ze stanu chłopskiego. Pomimo rodowodu nie dającego specjalnie dużych szans na rozwój i życie na przyzwoitym jak na ówczesne warunki poziomie, Michał Zubelewicz z wyróżnieniem ukończył Szkołę Administracyjno-Leśną i Strzelecką

<sup>1</sup> Województwo olsztyńskie utworzono na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 29 maja 1946 r. *Dziennik Ustaw RP* (dalej: DzU RP), 1946, nr 28, poz. 177, *Rozporządzenie Rady Ministrów z 29 V 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych*.

<sup>2</sup> W. Gieszczyński, *Kilka uwag na temat przesiedleń Polaków z Wileńszczyzny na Warmię i Mazury w latach 1945–1947*, w: *Między Wilnem a Olsztynem. W 70. rocznicę przybycia Polaków z Wileńszczyzny na Warmię i Mazury*, red. P. Bojarski i A. Szmyt, Olsztyn 2016, s. 31.

<sup>3</sup> Obecnie obwód kirowski Federacji Rosyjskiej.

<sup>4</sup> Obecnie Parafia Podwyższenia Krzyża Świętego w Kazaniu.

<sup>5</sup> Zbiory Prywatne Jerzego Zubelewicza (dalej: ZPJZ) *Odpis świadectwa chrztu Aleksandra Andrzeja Zubelewicza*, Warszawa, 7 maja 1956 r.

<sup>6</sup> Według *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* w końcu XIX w. Mścibów liczył 990 mieszkańców, w tym 340 Żydów. W miasteczku funkcjonowała cerkiew oraz parafia katolicka pw. Jana Chrzciciela. W okresie międzywojennym Mścibów był siedzibą gminy wiejskiej. Leżał w powiecie grodzieńskim województwa białostockiego, zob. – Mścibów, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1885, s. 773.

w Sokółce<sup>7</sup> i podjął pracę w wyuczonym zawodzie. Wyróżnikiem jego zatrudnienia w carskiej administracji leśnej były częste przenosiny z jednego miejsca pracy do innego. Dopiero 23 lutego 1871 r. kariera Michała Zubelewicza nabrała stabilnego charakteru, kiedy to rozpoczął służbę w guberni wiackiej. W 1906 r. odszedł na emeryturę<sup>8</sup>. Nie sposób pominąć faktu, że Michał Zubelewicz dosłużył się stopnia radcy kolegialnego, co zgodnie z obowiązującą w carskiej Rosji w latach 1722–1917, ulegającej wielokrotnym modyfikacjom tabelą rang oznaczało, wysoką VI klasę<sup>9</sup>. Już w trakcie służby w guberni wiackiej, 23 października 1877 r., Zubelewicz zawarł związek małżeński z Heleną Knobelsdorf. Para doczekała się w sumie szóstki dzieci – dwóch synów: Michała (ur. 24.07.1878 r.) oraz Aleksandra i czterech córek: Julii (ur. 25.04.1882 r.), Zofii Ludwiki (ur. 24.03.1884 r.), Antoniny Józefy (ur. 15.12.1885 r.) oraz Jadwigi Janiny (ur. 20.01.1888 r.)<sup>10</sup>. Michał i Helena dbali o wykształcenie swoich dzieci, sukcesywnie wysyłając je na studia wyższe do Sankt Petersburga. Od 1 stycznia 1895 r. na wychowanie i edukację dzieci Zubelewiczowie otrzymywali zapomogi z budżetu państwa. W 1902 r. tego typu świadczenie zostało także przyznane na wychowanie Aleksandra. Każdorazowo kwota zapomogi wynosiła 100 rubli rocznie<sup>11</sup>.

Aleksander Zubelewicz swoją edukację rozpoczął w szkole realnej w Słobotsku, gdzie mieszkała cała rodzina, a następnie kontynuował ją w gimnazjum w Wiatce. Czas nauki gimnazjalnej Aleksandra zbiegł się z wojną rosyjsko-japońską i rewolucją 1905 r. Z zachowanych, w aktach carskiej policji, listach do siostry Julii, Aleksander pochlebnie wyraża się o socjalizmie, podkreślając jednocześnie, że na niepowodzeniu zrywu rewolucyjnego zaważyła niedojrzałość polityczna narodu rosyjskiego. Ówczesne poglądy młodego gimnazjalisty spotykały się z krytyką rodziców. Dlatego też marzył on o jak najszybszym ukończeniu gimnazjum i wstąpieniu na wydział filologiczny petersburskiego uniwersytetu. Po studiach planował

<sup>7</sup> Szkoła powstała w 1856 r. na terenie folwarku Sobańczyce w nowo wybudowanym budynku rządowym. Miała za zadanie kształcić strażników leśnych niższych stopni i organizatorów carskich łowów. Szkoła została zamknięta w 1864 r. po upadku powstania styczniowego. Według Rosjan nauczyciele i wychowawcy bardziej dbali o wpajanie uczniom polskości i podtrzymywanie ducha narodowego aniżeli o ich faktyczne wykształcenie. Walery Wróblewski – dyrektor placówki był konspiratorem i jednym z organizatorów powstania w guberni grodzieńskiej, zob. – J. Krawczyk, *Walery Wróblewski: leśnik – bohater powstania styczniowego*, Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej, nr 13, Gołuchów 2014, s. 268–269.

<sup>8</sup> Państwowe Archiwum Obwodu Kirowskiego w Kirowie (dalej: PAOK), f. 575, op. 20, t. 596a, *Świadectwo wydane Michałowi Ignatiewiczowi Zubelewiczowi z dn. 13 września 1906 r.*, k. 11–22.

<sup>9</sup> M. Korybut-Marciniak, *Przyczynek do badań nad służbą Polaków z ziem litewsko-białoruskich w administracji cywilnej Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku*, „Studia z historii społeczno-gospodarczej XIX i XX wieku”, t. 16, Łódź 2017, s. 42; Idem, *Kariery urzędnicze mieszkańców ziem litewsko-białoruskich w aparacie administracyjnym Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku (wybrane przykłady)*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 6, red. T. Bykowa, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016, s. 395–397.

<sup>10</sup> PAOK, f. 575, op. 20, t. 596a, *Świadectwo wydane Michałowi Ignatiewiczowi Zubelewiczowi...*, k. 11–22.

<sup>11</sup> Ibidem, *Rozkaz Korpusu Leśniczych nr 6 z 30 kwietnia 1902 r.*

pozostać na uczelni jako wolny słuchacz i w miarę możliwości agitować na rzecz socjalizmu<sup>12</sup>. Nie ulega wątpliwości, że Aleksander znajdował się pod wyraźnym wpływem starszej siostry Julii zaangażowanej w działalność ruchu socjalistycznego na terenie guberni wiackiej.

Zamierzenia i plany nastoletniego Aleksandra nie ziściły się. Ostatecznie w 1908 r. podjął on studia na Wydziale Mechanicznym Petersburskiego Instytutu Technologicznego, uczelni politechnicznej o niezwykle wysokich wymaganiach<sup>13</sup>. Pomimo upadku zrywu rewolucyjnego 1905 r. i znacznego rozszerzenia programu zajęć ze względu na postępujący rozwój techniki, studenci Instytutu prowadzili działalność niepodległościową w ramach już funkcjonujących oraz nowo powstałych organizacjach akademickich<sup>14</sup>. Aleksander Zubelewicz był czynnym członkiem Ogólnostudenckiej Kasy Polskiej w Petersburgu<sup>15</sup>. Ponadto aktywnie działał w utworzonym w 1910 r. Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej<sup>16</sup>, skupiając się przede wszystkim na pracy agitacyjnej i szerzeniu idei niepodległościowych. Z ramienia Związku pełnił również przez dwa lata funkcję prezesa Biblioteki Studentów Polaków Instytutu Technologicznego<sup>17</sup>.

Nauka na studiach wyższych trwała sześć lat i po złożeniu egzaminu końcowego 15 października 1914 r. Aleksander Zubelewicz uzyskał tytuł inżyniera technologa o trzech specjalnościach – drogownictwo, budownictwo i mechanika<sup>18</sup>. Pierwszą pracę A. Zubelewicz podjął w 1913 r. jeszcze jako student Instytutu

<sup>12</sup> PAOK, f. 714, op. 1, t. 879, *Wyciągi z listów Aleksandra Zubelewicza do siostr Zubelewicz*, k. 397.

<sup>13</sup> Petersburski Instytut Technologiczny powstał w 1828 r. z inicjatywy ówczesnego ministra finansów Jegora Kankrina. Do 1862 r. placówka miała status praktycznej szkoły technicznej, dopiero potem otrzymała miano wyższego zakładu naukowego. Absolwenci Instytutu otrzymywali wszechstronną wiedzę techniczną, uzyskując zatrudnienie w wielu dziedzinach życia gospodarczego ówczesnej Rosji. Do grona profesorów Petersburskiego Instytutu Technologicznego należał m.in. sławny chemik i noblista Dmitrij Mendelejew, zob. – B. Garczyk, *Petersburg jako ośrodek akademicki przełomu XIX i XX wieku*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 277, Katowice 2016, s. 120.

<sup>14</sup> *Księga pamiątkowa inżynierów technologów Polaków wychowanców Instytutu Technologicznego w Petersburgu (w rocznicę stulecia uczelni)*, Warszawa 1933, s. 49.

<sup>15</sup> Ogólnostudencka Kasa Polska w Petersburgu – organizacja powstała przy Instytucie Technologicznym (IT) w 1867 r. (do 1890 r. funkcjonowała pod nazwą Kasa Samopomocy Studentów Polaków). Na 21 przedstawicieli różnych petersburskich uczelni, Instytut Technologiczny miał 7 reprezentantów. W 1869 r. powstała działająca przy Instytucie Kuchnia Studencka, która pełniła funkcję czytelnicy i klubu dla wszystkich studiujących w Petersburgu Polaków oraz biblioteki. Działało również Towarzystwo Pomocy Niezamożnym Słuchaczom IT. Instytut był najchętniej wybieraną przez Polaków petersburską uczelnią. W epoce popowstaniowej stanowił ostoję liberalizmu, nie wprowadzono tam bowiem ograniczeń i limitów narodowościowych; zob. – [www.polskipetersburg.pl/hasla/instytut-technologiczny-w-petersburgu](http://www.polskipetersburg.pl/hasla/instytut-technologiczny-w-petersburgu) [dostęp: 14.02.2022 r.].

<sup>16</sup> Związek Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej powstał w Petersburgu, m.in. z inicjatywy Stefana Mickiewicza (1881–1929), studenta Wydziału Prawa Uniwersytetu Petersburskiego, adwokata, działacza społecznego związanego z Petersburgiem w latach 1903–1918. W 1913 r. w mieszkaniu Mickiewicza odbył się konspiracyjny zjazd przedstawicieli tego stowarzyszenia; zob. – [www.polskipetersburg.pl/hasla/mickiewicz-stefan](http://www.polskipetersburg.pl/hasla/mickiewicz-stefan) [dostęp: 14.02.2022 r.].

<sup>17</sup> Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), Kolekcja Personalno-Odnaznieniowa, sygn. Odrzuc. 30.05.1938, *Aleksander Zubelewicz*, b.p. Biblioteka Studentów Polaków Instytutu Technologicznego liczyła 3 tysiące tomów, w tym dużą ilość nielegalnej, niepodległościowej literatury.

<sup>18</sup> ZP[Z], *Odpis dyplomu*, Olsztyn 10 V 1947 r.

Technologicznego, ze względu na trudną sytuację finansową rodziny. Emerytura ojca, Michała Zubelewicza, w wysokości 1000 rubli rocznie uniemożliwiała bowiem pomoc wszystkim dzieciom. Na znaczące polepszenie sytuacji finansowej Aleksandra nie miało także wpływu stypendium otrzymywane w czasie studiów. Stąd też zatrudnienie w 1913 r. w Biurze Budowlanym „Latur i Spółka” w Petersburgu i samodzielne kierowanie robotami betonowymi, żelbetonowymi i ziemnymi w okolicach Sankt Petersburga pozwoliło Aleksandrowi zarówno na zdobycie doświadczenia zawodowego jak i pozyskanie środków na utrzymanie<sup>19</sup>.

Wybuch I wojny światowej sprawił, że w październiku 1915 r. inżynier Zubelewicz objął stanowisko kierownika robót drogowych i mostowych Warszawskiego Okręgu Komunikacji, ewakuowanego w sierpniu cytowanego roku do Mohylewa<sup>20</sup>. Prace drogowe i mostowe, które nadzorował prowadzone były na zapleczu frontu, na obszarze powiatów rzeczyckiego, mozyrskiego, słuckiego i borysowskiego<sup>21</sup>. Jak sam podkreślał angażował do nich Polaków. Dzięki takiej postawie Zubelewicza wielu rodaków uniknęło służby w oddziałach regularnej armii rosyjskiej<sup>22</sup>.

Ostatnie dwa lata I wojny światowej, Aleksander Zubelewicz spędził w Nieświeżu, włączając się zarówno w inicjatywy niepodległościowe, jak i podejmowane na rzecz lokalnej społeczności. W 1917 r., inżynier Zubelewicz, szczególnie mocno, związał się z polskim ruchem wojskowym. Decyzja o powołaniu Związku Wojskowych Polaków przy 2 Armii Rosyjskiej zapadła 5 kwietnia 1917 r. w Nieświeżu. W zebraniu mieli prawo brać udział wszyscy Polacy zakwaterowani w tym mieście i pełniący tam służbę w jednostkach podporządkowanych bezpośrednio sztabowi armii<sup>23</sup>. Latem 1917 r. Aleksander Zubelewicz został wybrany na Prezesa Związku Wojskowych Polaków w 82 Oddziale Drogowym, przy 2 Armii Rosyjskiej. Godność tę Zubelewicz pełnił do momentu likwidacji formacji, tj. do lutego 1918 r.<sup>24</sup>. W ciągu niespełna rocznej działalności w Związku Wojskowych Polaków,

<sup>19</sup> ZPJZ, *Zaświadczenie wystawione przez Romualda Chmielewskiego* – dyrektora Towarzystwa Komandytowego „Latur i Spółka” w Petersburgu, Ostrów Wielkopolski, 12 lipca 1922 r.

<sup>20</sup> Obszar znajdujący się pod administracją Warszawskiego Okręgu Komunikacji pokrywał się w zasadzie z obszarem Królestwa Polskiego (Kraju Przywiślańskiego). Warto zwrócić uwagę, że od powstania styczniowego, a formalnie od 1867 r. aż do I wojny światowej administracja państwowa w zakresie inżynierii i drogownictwa była strukturą stabilną i zdominowaną przez Polaków (70–90% pracowników). Większość prac projektowych i administracyjnych była także wykonywana przez Polaków; zob. – L. Królikowski, *Organizacja centralnych służb inżynierskich w Królestwie Polskim w latach 1864(1867)–1915 na tle organizacji analogicznych służb w Cesarstwie Rosyjskim*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, nr 35/2–3, Warszawa 1990, s. 229, 255.

<sup>21</sup> ZPJZ, *Zyciorys inż. Aleksandra Zubelewicza, Kierownika Wydziału Komunikacji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie*, Olsztyn 25 października 1945 r., mps, b.p.

<sup>22</sup> CAW, sygn. Odrzuc. 30.05.1938, *Do Zarządu Związku Niepodległościowców z Petersburga*, Wilno 17 X 1937 r., b.p.

<sup>23</sup> Szerzej: M. Wrzosek, *Przekazy źródłowe do dziejów polskiego ruchu wojskowego w rosyjskiej 2 Armii*, Studia Podlaskie, t. 8, Białystok 1998, s. 166. Przy czym „centralny” Związek Wojskowych Polaków powstał 17 marca 1917 r. w Petersburgu, ibidem, s. 165.

<sup>24</sup> CAW, sygn. KKiMN 69-20780.

Aleksander Zubelewicz skupiał się na upowszechnieniu wśród żołnierzy i pracowników drogowych idei niepodległości. Pogadanki na powyższy temat inżynier Zubelewicz wygłaszał w specjalnie do tego celu zaaranżowanej świetlicy. Za jeden z najważniejszych efektów pracy niepodległościowej w tym okresie, Zubelewicz uważał organizację obchodów kolejnej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Zdaniem inżyniera Zubelewicza przeprowadzone z tej okazji w Nieświeżu i Klecku uroczystości stały się manifestacją narodową<sup>25</sup>. Do jednego z najbliższych współpracowników Zubelewicza w tym okresie zaliczał się Piotr Bellert, przyjaciel z czasów studiów w Instytucie Technologicznym, a zarazem daleki krewny<sup>26</sup>. Wyjątkowa aktywność A. Zubelewicza na polu niepodległościowym nie uszła uwadze Rosjan. W wyniku rewizji z mieszkania inżyniera została zabrana legalnie posiadana broń oraz amunicja. Przed dalszymi represjami uchroniło Zubelewicza pojawienie się w Nieświeżu oddziałów niemieckich.

Rok 1918 upłynął Zubelewiczowi na pracy oświatowej i społecznej w różnych organizacjach. Inżyniera wybrano m.in. do zarządu Rady Polskiej Ziemi Mińskiej<sup>27</sup>, rady parafialnej oraz na stanowisko wiceprezesa nieświeskiego koła polskiej Macierzy Szkolnej<sup>28</sup>. Oprócz aktywności społecznej A. Zubelewicz w mieście Radziwiłłów spełniał się w zawodzie, nadzorując remont gmachów po klasztorze dominikańskim, zamienionym w czasach carskich na koszary. Dzięki pracy Zubelewicza swoją siedzibę w tych obiektach zyskało słynne gimnazjum im. Władysława Syrokomli oraz seminarium nauczycielskie<sup>29</sup>. Niejako połączenie działań na niwie zawodowej oraz oświatowej stanowiło włączenie się Zubelewicza w utworzenie w Nieświeżu zawodowej szkoły stolarskiej, w której został wychowawcą jednej z klas<sup>30</sup>.

Miasto położone nad malowniczym Jeziorem Panieńskim zajmowało także ważne miejsce w życiu prywatnym bohatera niniejszego tekstu. To właśnie tam 27 kwietnia 1918 r. Aleksander Zubelewicz zawarł związek małżeński z Janiną Korybut-Daszkiewicz<sup>31</sup>.

<sup>25</sup> CAW, sygn. Odrzuc. 30.05.1938, *Do Zarządu Związku Niepodległościowców z Petersburga...*

<sup>26</sup> Więcej o postaci Piotra Bellerta, zob. – B. Gałań-Smół, *Z Petersburga do Budów. Przyczynek do nieznannej historii życia inżyniera Piotra Bellerta*, Rocznik Tomaszowski, t. 9, Tomaszów Lubelski, 2020, s. 63–85.

<sup>27</sup> Rada Polska Ziemi Mińskiej powstała w okresie okupacji niemieckiej, w celu reprezentowania i obrony ludności. Do 1917 r. dominowali w niej ziemianie; zob. – J. Gierowska-Kałaaur, *Aktywność polskich środowisk w Mińszczyźnie w realiach lat 1919–1920*, Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2010, s. 104–105.

<sup>28</sup> CAW, sygn. KKiMN 69-20780.

<sup>29</sup> CAW, sygn. Odrzuc. 30.05.1938, *Do Zarządu Związku Niepodległościowców z Petersburga...*

<sup>30</sup> CAW, sygn. KKiMN 69-20780.

<sup>31</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, *Biografia Aleksandra Andrzeja Zubelewicza (1890–1956)*, Warszawa 1988, mps, b.p. Janina Korybut-Daszkiewicz (1894–1970) córka Bonifacego i Walerii z Rymaszewskich. Najprawdopodobniej na przełomie 1894 i 1895 r. Bonifacy nabył majątek Miłowidy, do którego przeniósł się rodzina. W okresie II Rzeczypospolitej majątek znajdował się na obszarze powiatu baranowickiego w województwie nowogródzkim. Majątek został doszczętnie zniszczony podczas działań wojennych w 1920 r. W dwudziestoleciu międzywojennym Bonifacy odbudował dwór i zabudowania gospodarcze, rozwijając majątek wraz z synami; zob. – M. Korybut-Marciniak, *Kresowy ród Korybut-Daszkiewiczów*, Olsztyn 2007, s. 89–90.

W grudniu 1918 r. bolszewicy bez walki wkroczyli do opuszczonego przez Niemców Nieświeża. Jeszcze przed wejściem Armii Czerwonej Aleksander Zubelewicz, wyjechał do Warszawy, gdzie od 1 stycznia 1919 r. podjął pracę w charakterze inżyniera drogowego w nowo powstałym Ministerstwie Robót Publicznych<sup>32</sup>. Zubelewicz realizował powierzone mu zadania w ministerialnych wydziałach robót doraźnych oraz budowy dróg<sup>33</sup>. Stamtąd, 18 stycznia 1919 r. został skierowany do Sieradza aby kontynuować pracę zarówno w sferze projektowej jak i wykonawstwa. Jednak już 29 stycznia minister robót publicznych Józef Pruchnik, zdecydował o wysłaniu młodego inżyniera do pracy w Wilnie<sup>34</sup>. Do obowiązków Aleksandra Zubelewicza w mieście nad Wilią należała organizacja Zarządu i Wydziału Drogowego w wileńskim okręgu Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich oraz rozbudowa dróg i mostów na tym obszarze<sup>35</sup>. Warto przy tym zwrócić uwagę, że wileński okres zawodowej aktywności Zubelewicza przebiegał w warunkach wojennych, na ówczesnym zapleczu frontu polsko-bolszewickiego, w często dynamicznie zmieniających się okolicznościach. Świadczy o tym chociażby fakt, że na umocowanie prawne podejmowanych przez inżyniera Zubelewicza działań trzeba było czekać aż do 29 kwietnia 1919 r., czyli do momentu uchwalenia stosownej ustawy regulującej właściwy zakres działań ministerstwa robót publicznych<sup>36</sup>. Odnotować przy tym należy, że Aleksander Zubelewicz, podczas pracy w Wilnie, otrzymywał uposażenie w wysokości 900 marek polskich<sup>37</sup>. 7 maja 1920 r. na świat przyszło pierwsze dziecko Aleksandra i Janiny – córka Zofia. Relatywnie spokojną egzystencję rodziny Zubelewiczów zakłóciła lipcowa ofensywa Armii Czerwonej, zmuszając ich do wyjazdu w głąb kraju. Prawdopodobnie na początku sierpnia, Aleksander Zubelewicz, na ochotnika zgłosił się do służby wojskowej. Kilka dni później Ministerstwo Robót Publicznych skierowało go do Dowództwa Frontu Północnego, przy którym pozostawał do 20 września 1920 r.<sup>38</sup>

Zwycięstwo w bitwach warszawskiej i niemeńskiej zlikwidowało groźbę utraty przez Polskę niepodległości i praktycznie zakończyło toczone od 1914 r., na różnych obszarach odrodzonej Rzeczypospolitej działania wojenne. Rozpoczął się powolny proces podnoszenia kraju ze zniszczeń. Zubelewiczowie pozostali w centralnej Polsce, ponieważ Aleksander otrzymał angaż w Grodzisku Mazowieckim, obejmując 16 września 1920 r. stanowisko inżyniera drogowego powiatu

<sup>32</sup> ZPJZ, *Zaświadczenie Ministerstwa Transportu Drogowego i Lotniczego*, Warszawa, 5 sierpnia 1955 r., b.p.

<sup>33</sup> ZPJZ, *Życiorys inżyniera Aleksandra Zubelewicza*, Olsztyn, luty 1947, b.p.

<sup>34</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>35</sup> Zob. – K. Kalata, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich w latach 1919–1920: struktura organizacyjna i zakres działalności*, Czasopismo Prawno-Historyczne, z. 2, Poznań 2003, s. 61–111.

<sup>36</sup> *Ustawa z dnia 29 kwietnia 1919 r. o organizacji i zakresie działania Ministerstwa Robót Publicznych*, Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 39, poz. 283.

<sup>37</sup> ZPJZ, *Pismo Ministerstwa Robót Publicznych nr I-17/587*, Warszawa 29 stycznia 1919 r.

<sup>38</sup> CAW, sygn. Odrzuc. 30.05.1938, *Do Zarządu Związku Niepodległościowców z Petersburga...*



łośńskiego<sup>39</sup>. Praca w Grodzisku Mazowieckim to niewątpliwie czas rozwoju zawodowego A. Zubelewicza oraz, podobnie jak w Nieświeżu, okres aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności. Nie sposób również pominąć zaangażowania inżyniera Zubelewicza w popularyzację wiedzy technicznej. Fachowość oraz sumienne wykonywanie powierzonych obowiązków miało bezsprzecznie znaczny wpływ na osiągnięcie przez Zubelewicza kolejnego szczebla awansu zawodowego. 26 września 1925 r., decyzją Ministerstwa Robót Publicznych, Aleksander Zubelewicz został mianowany inżynierem powiatowym powiatu łośńskiego z siedzibą w Grodzisku Mazowieckim<sup>40</sup>. Dobra passa Aleksandra na polu zawodowym korzystnie wpłynęła na funkcjonowanie rodziny Zubelewiczów, czego dowodem były narodziny w dniu 14 marca 1923 r. syna Michała Zbigniewa<sup>41</sup>.

Jak podkreślał Aleksander Zubelewicz w jednym z życiorysów, okres grodziski to początek współpracy z organizacją Polskie Kongresy Drogowe. 3 stycznia 1928 r., w auli gmachu głównego Politechniki Warszawskiej odbył się Pierwszy Polski Kongres Drogowy. Uczestniczyło w nim blisko 500 członków Stowarzyszenia Polskie Kongresy Drogowe oraz zaproszeni goście. Wśród nich znaleźli się m.in.: Jędrzej Moraczewski, były premier i ówczesny minister robót publicznych, Witold Staniewicz, minister reform rolnych oraz wojewoda warszawski Stanisław Twardo. Otwarcia kongresu dokonał inż. Melchior Nestorowicz<sup>42</sup>, dyrektor Departamentu Dróg Kołowych Ministerstwa Robót Publicznych krótko prezentując stan polskiego drogownictwa w dziesięć lat po odzyskaniu niepodległości. Zgodnie z praktyką międzynarodową, tematyka referatów została wcześniej określona przez organizatorów. Finalnie otrzymano trzynaście tekstów. Jeden z nich pt. *Stan gospodarki na drogach gminnych w Polsce* wygłosił Aleksander Zubelewicz<sup>43</sup>. Kongres warszawski nie był ostatnim tego typu przedsięwzięciem, w którym uczestniczył inżynier Zubelewicz. Wygłaszał on również prelekcje na kolejnych Polskich Kongresach Drogowych – w 1929 r. w Poznaniu i w 1934 r. w Warszawie. Ponadto, wspólnie z Leonem Borowskim, Aleksandrem Gajkowiczem i Janem Moszyńskim nadesłał

<sup>39</sup> ZPJZ, *Pismo Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych Województwa Warszawskiego nr 34418*, Warszawa 16 września 1920 r.

<sup>40</sup> ZPJZ, *Pismo Ministerstwa Robót Publicznych nr II-3422/25*, Warszawa 26 września 1925 r.

<sup>41</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>42</sup> Melchior Władysław Nestorowicz (1880–1939): inżynier, urodzony w Siedlcach, syn powstańca styczniowego. Absolwent Instytutu Politechnicznego im. Cara Mikołaja II w Warszawie (późniejszej Politechniki), gdzie w 1904 r. uzyskał dyplom inżyniera budowniczego I kategorii. W latach 1914–1917 służył w armii rosyjskiej w oddziałach drogowych. Nadzorował budowy dróg i mostów w strefie przyfrontowej, na obszarze obecnej Białorusi. Następnie krótko służył w Korpusie gen. J. Dowbora-Muśnickiego. Od czasów Rady Regencyjnej pracował w Ministerstwach: Spraw Wewnętrznych, Robót Publicznych i Komunikacji pełniąc od 1921 r. funkcję dyrektora Departamentu Dróg Kołowych. Od 1919 r. wykładał na Politechnice Warszawskiej, gdzie w 1925 r. habilitował się, a w 1936 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego budowy dróg i robót ziemnych. Zorganizował i od 1929 r. kierował Drogowym Instytutem Badawczym. Zmarł w Krynicy 1 września 1939 r. Spoczywa na warszawskich Powązkach; zob. – B. Krasiewicz, *Melchior Władysław Nestorowicz*, Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej, nr 74, Warszawa 1990.

<sup>43</sup> M. Mistewicz, *Polska administracja drogowa i kongresy drogowe w latach 1918–1939*, Warszawa 2020, s. 79–81.

referat na VI Międzynarodowy Kongres Drogowy, który rozpoczął się 6 października 1930 r. w sali koncertowej budynku Constitution Hall w Waszyngtonie<sup>44</sup>.

Aktywność społeczna Aleksandra Zubelewicza w okresie grodziskim w głównej mierze sprowadzała się do pracy w samorządzie terytorialnym. Nie sposób pominąć faktu, że od 24 września 1924 r. do 26 kwietnia 1926 r. inżynier Zubelewicz pełnił funkcję ławnika grodziskiego magistratu<sup>45</sup>, a pomiędzy 14 marca a 24 sierpnia 1926 r. sprawował również mandat radnego miasta<sup>46</sup>. Jak zaznaczał w ankietach personalnych, wypełnianych już po II wojnie światowej należał także do różnych organizacji zawodowych, takich jak: Związek Inżynierów Drogowych, Stowarzyszenie Techników oraz wspomniane Stowarzyszenie Polskie Kongresy Drogowe<sup>47</sup>.

Rok 1928 przyniósł kolejne zmiany w życiu rodziny Zubelewiczów. Wówczas to A. Zubelewicz otrzymał ministerialną nominację na dyrektora Dyrekcji Robót Publicznych w Nowogrodku. Stanowisko objął już 15 stycznia 1928 r.<sup>48</sup>. Niespełna dwa tygodnie po uzyskaniu nominacji – 27 stycznia 1928 r., na posiedzeniu Wydziału Powiatowego uroczystie podziękowano Aleksandrowi Zubelewiczowi za pracę na terenie powiatu błońskiego. Starosta Bronisław Nazimek i członkowie Wydziału Powiatowego wyrażali smutek z powodu zakończenia współpracy z Zubelewiczem. Jednocześnie z uznaniem wypowiedzieli się o jego wielokierunkowej aktywności na obszarze powiatu błońskiego<sup>49</sup>.

O pracy Aleksandra Zubelewicza na terenie województwa nowogrodzkiego w chwili obecnej wiadomo najmniej. W zbiorach prywatnych wnuka – Jerzego Zubelewicza zachowały się jedynie: przytoczony już wcześniej dokument, kierujący inżyniera do Nowogrodka oraz nominacja na członka Drogowego Instytutu Badawczego przy Politechnice Warszawskiej<sup>50</sup>. W tym kontekście planuję przeprowadzić kwerendę w zasobach Państwowego Archiwum Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie, gdzie przechowywane są zespoły akt Urzędu Wojewódzkiego w Nowogrodku, w skład którego wchodziły dokumenty Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych i wykazy urzędników województwa. W archiwum w Grodnie znajduje się także zbiór

<sup>44</sup> Ibidem, s. 89, 92, 95, 100, 126.

<sup>45</sup> Czyli *de facto* zasiadał w Zarządzie Miejskim; zob. – M. Kotulski, *Samorząd terytorialny w dwudziestolecu międzywojennym*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo, 327, Wrocław 2019, s. 136–145.

<sup>46</sup> ZPJZ, *Zaświadczenie Magistratu Miasta Grodziska Mazowieckiego nr 926*, 23 stycznia 1928 r.

<sup>47</sup> ZPJZ, *Ankieta personalna*, Olsztyn 16 października 1951 r.

<sup>48</sup> ZPJZ, *Pismo wojewody warszawskiego*, 14 stycznia 1928 r.

<sup>49</sup> ZPJZ, *Wyciąg z protokołu II posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 27 stycznia 1928 r.*, Grodzisk Mazowiecki, 16 maja 1928 r.

<sup>50</sup> ZPJZ, *Nominacja na członka Drogowego Instytutu Badawczego przy Wydziale Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej*, Warszawa, 6 maja 1930 r. Drogowy Instytut Badawczy działał przy Politechnice Warszawskiej w latach 1929–1939. Po II wojnie światowej 1 stycznia 1955 r. utworzono Instytut Budownictwa Drogowego nawiązujący w pierwszym okresie działalności do tradycji przedwojennych. Od 1974 r. Instytut funkcjonuje pod nazwą Instytut Badawczy Dróg i Mostów; zob. – E. Janiszewska, *Historia Instytutu Badawczego Dróg i Mostów*, [www.ibdim.edu.pl](http://www.ibdim.edu.pl) [dostęp: 9.02.2022 r.].

materiałów kartograficznych i dokumentacji technicznej, dotyczącej budowy dróg kolejowych i budowli hydrotechnicznych w województwach nowogródzkim i poleskim. Dostęp do tych dokumentów z racji panującej obecnie sytuacji politycznej jest praktycznie niemożliwy. Mam jednak nadzieję, że na dalszym etapie badań nad biografią Aleksandra Zubelewicza skorzystanie z nich będzie możliwe.

Pomimo niewielkiej ilości materiału źródłowego można pokusić się o stwierdzenie, że okres nowogródzki okazał się pod wieloma względami istotny w karierze zawodowej A. Zubelewicza. To w najmniejszym mieście wojewódzkim II Rzeczypospolitej inżynier Zubelewicz poznał ówczesnego wojewodę nowogródzkiego Zygmunta Beczkowicza, sprawującego tę funkcję w latach 1926–1931. Niemal w rok po odejściu Beczkowicza z Nowogrodka na analogiczne stanowisko w Wilnie, taką samą drogą, podążył Aleksander Zubelewicz. Znajomość Beczkowicza i Zubelewicza przetrwała wojnę. Los zetknął ich w sferze działalności społecznej. W 1945 r. były wojewoda nowogródzki i wileński został prezesem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, później wieloletnim działaczem tej organizacji i jej członkiem honorowym<sup>51</sup>. A. Zubelewicz z kolei tworzył struktury Towarzystwa po II wojnie światowej na Warmii i Mazurach. Szerzej wątek ten zostanie omówiony w dalszej części tekstu.

Inżynier Zubelewicz powrócił do Wilna na mocy reskryptu ministra robót publicznych z 29 marca 1932 r., otrzymując nominację na stanowisko Dyrektora Dyrekcji Robót Publicznych w Wilnie<sup>52</sup>. Oficjalnie urządowanie w tym charakterze rozpoczął 5 kwietnia 1932 r.<sup>53</sup> Na mocy rozporządzenia Prezydenta RP z 21 maja 1932 r., które weszło w życie 1 lipca 1932 r. zlikwidowano Ministerstwo Robót Publicznych, a jego zadania przejęły Ministerstwa Komunikacji, Przemysłu i Handlu, Skarbu, Spraw Wewnętrznych oraz nowo utworzone Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych<sup>54</sup>. W konsekwencji tych zmian, zgodnie z art. 9 cytowanego rozporządzenia, Dyrekcja znalazła się pod jurysdykcją Ministerstwa Komunikacji i została przekształcona w wydział komunikacyjno-budowlany wileńskiego urzędu wojewódzkiego. 29 maja 1933 r. Aleksander Zubelewicz objął stanowisko naczelnika wyżej wymienionego wydziału, pozostając na nim do momentu upadku polskiej państwowości we wrześniu 1939 r.<sup>55</sup>

W Wilnie rodzina Zubelewiczów zamieszkała w kamienicy przy ul. Ostrobramskiej 21. Tuż po przenosinach z Nowogrodka 18 października 1932 r. na świat

<sup>51</sup> *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego. Od PTK do PTTK*, wybór materiałów W. Skowron i J. Umiński, Warszawa 2009, s. 34.

<sup>52</sup> ZPJZ, *Reskrypt Ministra Robót Publicznych nr 6/Z/1*, Warszawa, 29 marca 1932 r.

<sup>53</sup> ZPJZ, *Pismo wojewody nowogródzkiego Wacława Kostka-Biernackiego nr OP. E. 1141*, Nowogródek 4 kwietnia 1932 r.

<sup>54</sup> *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1932 r. w sprawie zniesienia urzędu Ministra Robót Publicznych*, *Dziennik Ustaw RP* 1932, nr 51, poz. 479.

<sup>55</sup> ZPJZ, *Nominacja na stanowisko Naczelnika Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego w Urzędzie Wojewódzkim w Wilnie*, pismo nr P.O.R.I. 6959/1/33.J, Warszawa 29 maja 1933 r.

przyszło trzecie dziecko Janiny i Aleksandra – córka Maria<sup>56</sup>. Lata 1932–1939 były dla Aleksandra czasem intensywnej aktywności zarówno zawodowej jak i społecznej. Posiadane na tym etapie badań materiały źródłowe oraz ramy niniejszego tekstu nie pozwalają na omówienie wszystkich inwestycji, prowadzonych przez władze wojewódzkie w latach 30., nadzorowanych przez inżyniera Zubelewicza.

Biorąc pod uwagę zarówno wpływ na rozwój regionu jak i walory propagandowe, do najważniejszych tego typu inicjatyw zaliczyć należy akcję budowy 100 szkół im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Decyzja o rozpoczęciu realizacji tego przedsięwzięcia zapadła na szczęblu centralnym, na posiedzeniu Rady Ministrów. Stało się to w przededniu uroczystości złożenia w mauzoleum na Rossie serca J. Piłsudskiego. Szkoły, zgodnie z ideą pomysłodawców projektu miały stanowić swoisty „żywy pomnik” ku czci zmarłego, a jednocześnie przyczynić się do rozkwitu oświaty na obszarze województwa wileńskiego. Realizację inwestycji powierzono Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W sumie rząd przekazał resortowi na ten cel milion złotych – po 10 tys. zł na każdą ze szkół oraz udzielił ulg na zakup z zasobów Lasów Państwowych drewna niezbędnego do budowy. Zastrzeżono jednak, że powyższe środki mogą być przeznaczone jedynie na budowę szkół wiejskich, rozmieszczonych wyłącznie na terenie województwa wileńskiego. Docelowo, w każdej gminie, w ramach omawianej akcji, miała powstać przynajmniej jedna placówka<sup>57</sup>. Przy tej okazji warto podkreślić, że decyzja o powstaniu szkół stanowiła jeden z elementów polityki inwestycyjnej państwa polskiego na Kresach. Jej podjęcie umożliwiła tzw. klauzula wschodnia, której istota polegała na stworzeniu możliwości modyfikowania dotychczas jednolitych dla całej Rzeczypospolitej przepisów prawa i zamieszczania w nich zapisów szczególnych, dotyczących ziem wschodnich. Jak zaznacza Waldemar Wołkanowski, inauguracja tej akcji zbiegła się ze strajkiem nauczycieli, spowodowanym zawieszeniem przez władze działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego<sup>58</sup>. Ponadto środowisko oświatowe nieprzychylnie odnosiło się do uprzywilejowania wyłącznie Wileńszczyzny, w sytuacji kiedy inne województwa, zwłaszcza na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej, borykały się z podobnymi problemami<sup>59</sup>.

Ostatecznie, w praktyce, realizację programu powierzono Komitetowi Wykonawczemu w Wilnie. Rola kierujących tym przedsięwzięciem przypadła

<sup>56</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>57</sup> W. Wołkanowski, *Akcja budowy 100 szkół powszechnych im. Józefa Piłsudskiego na Wileńszczyźnie w latach 1936–1939*, w: *Oświata i nauka na Kresach Wschodnich w XIX i XX wieku*, red. J. Lusek, Bytom–Poznań 2018, s. 64; P. Bojarski, *Formy upamiętnienia Józefa Piłsudskiego w Wilnie i na Wileńszczyźnie w latach 1936–1939. Próba reasumpcji*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2021, nr 3, s. 500.

<sup>58</sup> Szerzej zob. – M. Wenklar, *Między obroną wolności a drogą do rewolucji. Strajk nauczycielski 1937 r.*, *Folia Historica Cracoviensia*, nr 23/2, Kraków 2017, s. 491–517.

<sup>59</sup> W. Wołkanowski, op. cit., s. 65; P. Bojarski, op. cit., s. 501.

ówczesnemu wojewodzie Ludwikowi. Bociąńskiemu, kuratorowi oświaty – Kazimierzowi Szelągowskiemu oraz inżynierowi Zubelewiczowi. O lokalizacji szkół decydowały przede wszystkim względy demograficzne i logistyczne, a za przebieg prac odpowiedzialne były właściwe wydziały, funkcjonujące przy starostwach powiatowych.

Plac pod budowę szkoły „marszałkowskiej” miał mieć powierzchnię od 1 do 3 hektarów, aby przy szkole mogło powstać boisko i ogród. Przy projektowaniu obiektów akcentowano również wymóg przestronności klas i świetlic. Jak podkreśla cytowany już W. Wołkanowski, opisywana akcja niosła za sobą ogromne ożywienie gospodarcze Wileńszczyzny. Wynikało ono z faktu finansowania budowy szkół z pieniędzy rządowych, co w praktyce oznaczało ich „pozostawianie” w regionie. Budynki oświatowe powstawały bowiem w oparciu o materiały dostępne na Wileńszczyźnie co niosło za sobą liczne zlecenia dla miejscowego rzemiosła<sup>60</sup>. Przy tej okazji, nie sposób nie wspomnieć o dużym poparciu społecznym dla tej inicjatywy. Zaangażowali się w nią żołnierze ze stacjonujących na terenie Wileńszczyzny jednostek wojskowych, członkowie organizacji przysposobienia wojskowego, kościół i miejscowe ziemiaństwo. Pomagano na różne sposoby, dostarczając budulec, inne niezbędne materiały oraz oferując swoją pracę. Pomimo wielu niepodważalnych korzyści, generowanych przez to przedsięwzięcie warto pamiętać, że już na początku jego realizacji okazało się, że założenia projektu rozmijają się z możliwościami finansowymi. Przeznaczona na wyznaczony cel kwota miliona złotych była w stanie zabezpieczyć jedynie budowę 10 nowych placówek i rozbudowę 90 już funkcjonujących<sup>61</sup>.

Akcja budowy szkół im. Marszałka Józefa Piłsudskiego ruszyła jesienią 1936 r. Już 10 października 1937 r. w Bezdanach odbyła się uroczystość symbolicznego otwarcia pierwszej z nich. Uczestniczyli w niej przedstawiciele najwyższych władz państwowych, na czele z prezydentem Ignacym Mościckim i ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciechem Świątosławskim. Podobne uroczystości odbywały się w innych miejscowościach, w których powstały nowe placówki edukacyjne<sup>62</sup>. Pomimo formalnego zakończenia projektu w 1937 r., proces otwierania szkół trwał jeszcze przez część 1938 r. Faktycznie, szkoły „marszałkowskie” były wyposażane w pomoce dydaktyczne oraz sprzęt sportowy aż do wybuchu II wojny światowej<sup>63</sup>.

Budowa 100 szkół im. Marszałka Józefa Piłsudskiego okazała się przedsięwzięciem ze wszechmiar trafionym. Nie ulega wątpliwości, że oprócz walorów

<sup>60</sup> W. Wołkanowski, op. cit., s. 68.

<sup>61</sup> Ibidem, s. 67; P. Bojarski, op. cit., s. 501.

<sup>62</sup> *W Zułowie i Bezdanach*, „Kurier Wileński”, 11.10.1937, nr 280, s. 2.

<sup>63</sup> W. Wołkanowski, op. cit., s. 74.

propagandowych przyczyniła się ona do rozwoju oświaty na terenie województwa wileńskiego. Nie sposób pominąć faktu, że pośrednio doprowadziła ona także do powstania nowych placówek edukacyjnych w miejscowościach nie objętych programem. Jednym z takich przykładów może być chociażby miejscowość Szumsk w powiecie wileńsko-trockim, gdzie w 1937 r. budowę szkoły dofinansowało Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych<sup>64</sup>. Szkoły powstałe w ramach akcji nadzorowanej przez Aleksandra Zubelewicza, rozbudowane w czasach sowieckich, w wielu przypadkach funkcjonują do dnia dzisiejszego.

Jeden z przejawów szerokiej aktywności społecznej inżyniera Zubelewicza stanowiło jego członkostwo w Komitecie Ratowania Bazyliki Wileńskiej. Inżynier sprawował w tym gremium funkcję przewodniczącego Komisji Technicznej. Miało to związek z poważnym uszkodzeniem katedry w następstwie wielkiej powodzi jaka dotknęła Wilno w trzeciej dekadzie kwietnia 1931 roku<sup>65</sup>. Podmycie fundamentów bazyliki przez wody Wilii skutkowało pękaniem murów i mogło doprowadzić do zawalenia tej jednej z najbardziej rozpoznawalnych budowli Wilna. O poważnym zagrożeniu dla jej istnienia świadczyło chociażby osunięcie się posadzki w kaplicy św. Kazimierza oraz w lewej nawie bocznej kościoła. W tym miejscu wspomnieć wypada, że na czele powstałego 17 lipca 1931 r. Komitetu Ratowania Bazyliki Wileńskiej stanął słynny architekt wileński – Juliusz Kłos, wykładowca uniwersytecki, twórca znanych przewodników po Wilnie. Komitet znajdował się w o tyle dobrej sytuacji, że dzięki funkcjonowaniu w Wilnie uczelni wyższej oraz różnych instytucji państwowych w jego prace zaangażowali się miejscowi specjaliści, m.in. fachowcy z zakresu architektury, sztuki, geologii oraz inżynierowie<sup>66</sup>. Rola Aleksandra Zubelewicza w Komitecie sprowadzała się m.in. do sprawowania nadzoru nad pracami, związanymi z usunięciem zbutwiałych słupów dębowych, podtrzymujących kolumnadę portyku katedry i zastąpienia ich konstrukcją żelbetową<sup>67</sup>. 21 września 1931 r. pomocnik Juliusza Kłosa Jan Peksza dokonał odkrycia zamurowanej krypty, jak się później okazało, zawierającej szczątki m.in. króla Aleksandra Jagiellończyka i Barbary Radziwiłłówny. Odkrycie nekropolii królewskiej stanowiło

<sup>64</sup> *Historia oświaty w Szumsku na tle kroniki miasteczka*, red. L. Żukowska, Szumsk 2019, s. 29; O Towarzystwie Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych zob. – E. Magiera, *Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych (1933–1939)*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, t. 26, nr 2, Częstochowa 2019, s. 295–315.

<sup>65</sup> Wyjątkowo długa zima i następujące po niej nagle ocieplenie sprawiło, że stan wody w Wilii, w niepokojącym tempie zaczął się podnosić od 18 kwietnia. Za „oficjalny” początek powodzi można uznać 22 kwietnia 1931 r. kiedy to poziom wody w rzece osiągnął stan 6,6 m, a woda wdarła się do centrum miasta. Jako pierwszy został uszkodzony budynek Państwowej Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, a z dzielnicy Zwierzyniec ewakuowano pierwsze rodziny. *Wilja wciąż jeszcze przybiera*, „Słowo”, nr 93, 24 IV 1931, s. 1.

<sup>66</sup> A. Srebrakowski, *Wileńska powódź 1931 r. i jej echa*, w: *Wrocław – Śląsk – Polska – pomiędzy Zachodem a Wschodem. Księga dedykowana prof. Grzegorzowi Straucholdowi w 60. rocznicę urodzin*, red. W. Kucharski, J. Nowosielska-Sobel, Wrocław 2018, s. 317.

<sup>67</sup> ZPİZ, *Życiorys Aleksandra Zubelewicza* – napisany przez córkę Marię.

bezprecedensowe wydarzenie w historii Wilna. Przyczyniło się ono do zwrócenia uwagi władz centralnych na problemy z jakimi zmagало się miasto, a także wzmocniło wizerunek miasta i spowodowało większą atencję ze strony środowisk kulturalnych i naukowych z innych polskich ośrodków<sup>68</sup>. Prace nad budową mauzoleum toczyły się w katedrze wileńskiej do wybuchu II wojny światowej i zasadniczo udało się je ukończyć. Nie wykonano jedynie ozdobnych krat, lamp, tablic z napisami, sarkofagów i urny. Podziemia katedry nie zostały udostępnione zwiedzającym. Nie ulega wątpliwości, że działania podjęte w okresie międzywojennym przez Komitet<sup>69</sup> umożliwiły dokończenie całego przedsięwzięcia po II wojnie światowej<sup>70</sup>.

Aleksander Zubelewicz z racji stanowiska zajmowanego w urzędzie wojewódzkim był także odpowiedzialny za sprawy „propagandy turystycznej” województwa wileńskiego. Nigdy zresztą nie krył swoich zainteresowań turystyką i krajoznawstwem. Jeszcze przed wojną nawiązał znajomość z Mieczysławem Orłowiczem, kontynuowaną w latach powojennych<sup>71</sup>. We wspomnieniach syna Michała znalazła się wzmianka o współpracy z profesorem Tadeuszem Orłowskim<sup>72</sup>. Najprawdopodobniej imię zapisano omyłkowo i chodzi o stryja Tadeusza – profesora Zenona Orłowskiego – balneologa, organizatora wyjazdów studentów i asystentów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego do polskich uzdrowisk<sup>73</sup>. Jako naczelnik wydziału Zubelewicz nadzorował budowę schroniska turystycznego i portu nad jeziorem Narocz<sup>74</sup>. Ponadto inżynier Zubelewicz należał do Stowarzyszenia Rodzina Urzędnicza – koła przy Urzędzie Wojewódzkim w Wilnie i od 1937 r. do Obozu Zjednoczenia Narodowego<sup>75</sup>. W tym drugim przypadku, członkostwo w ugrupowaniu rządzącym bardziej wiązało się z zajmowanym w urzędzie

<sup>68</sup> A. Srebrakowski, op. cit., s. 317, 320.

<sup>69</sup> Jak wynika z notatek syna Michała, Zubelewicz, dołączył do Komitetu już po objęciu posady w Wilnie. W jego skład weszło wiele znamienitych osobistości wileńskich ze świata kultury, nauki i polityki. Wymienić tutaj należy m.in. prof. Ferdynanda Ruszczyca, wojewódzkiego konserwatora zabytków Stanisława Lorentza, Witolda Staniewicza, wojewodę Zygmunta Beczkowicza oraz arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego; zob. – A. Kowalczykowa, *Wobec współczesności. Tematy poważne i mniej serio*, Białystok 2016, s. 200; ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>70</sup> A. Srebrakowski, op. cit., s. 321.

<sup>71</sup> Mieczysław Orłowicz (1881–1959): doktor prawa, urzędnik ministerialny, jeden z twórców polskiego ruchu turystycznego w okresie międzywojennym. W 1919 r. M. Orłowicz objął prowadzenie utworzonego przy Ministerstwie Robót Publicznych referatu turystyki i zajmował to stanowisko aż do wybuchu II wojny światowej. Analogiczną funkcję sprawował także w pierwszych latach po II wojnie światowej. Autor ponad stu przewodników turystycznych; zob. – L. Hyz-Obrzut, *Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Pawła Graty, Rzeszów 2021, s. 44–50.

<sup>72</sup> Profesor Tadeusz Orłowski (1917–2008) to lekarz transplantolog – syn Witolda profesora chorób wewnętrznych uniwersytetów w Warszawie i w Kazaniu. Różnica wieku wykluczała zatem współpracę pomiędzy A. Zubelewiczem a Tadeuszem Orłowskim w okresie międzywojennym. Profesor Witold Orłowski w tym czasie był z kolei związany z Warszawą; zob. – T. Ostrowska, *Witold Eugeniusz Orłowski (1874–1966)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, 1979, s. 240–244.

<sup>73</sup> T. Ostrowska, *Zenon Orłowski (1871–1948)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, 1979, s. 245–246.

<sup>74</sup> ZPJZ, *Życiorys Aleksandra Zubelewicza...*

<sup>75</sup> ZPJZ, Legitymacja nr 14.; M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

stanowiskiem anizeli z faktycznym zaangażowaniem Zubelewicza w życie polityczne Wilna. U schyłku II Rzeczypospolitej Aleksander Zubelewicz został uhonorowany licznymi odznaczeniami państwowymi w tym m.in. – Złotym Krzyżem Zasługi (11 listopada 1937 r.), Brązowym (15 maja 1938 r.) i Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę (22 grudnia 1938 r.)<sup>76</sup>.

Wybuch II wojny światowej zburzył dotychczasowy świat mieszkańców Wilna. Miasto znalazło się w nieco odmiennej sytuacji niż inne obszary II Rzeczypospolitej. Leżące na uboczu Wilno nie ucierpiało w wyniku walk. Napływały tam jednak fale uchodźców z różnych części Polski. 17 września 1939 r. na Kresy Wschodnie wkroczyła Armia Czerwona. Pomimo zorganizowania obrony przez pozostały w mieście niewielki garnizon oraz rezerwistów i młodzież Sowici zajęli Wilno już 19 września 1939 r. W walkach brał udział syn Aleksandra – Michał Zubelewicz<sup>77</sup>.

Rozpoczęła się 40-dniowa okupacja sowiecka, która charakteryzowała się represjami, aktami pospolitego rabunku i gwałtami. Konsul łotewski opisywał wileńską rzeczywistość w październiku 1939 r. następująco: „Bolszewicy nadal wszystko wywożą: meble, zwyczajne ławy publiczne z sądu okręgowego, maszyny do pisania z urzędów, śmietniki z parków, nowe ramy okienne; opróżniają całkowicie większe magazyny żywnościowe. Wiożą ze wsi ziemniaki, furaż; ze szpitali łóżka i materace. W fabrykach nadal dzień i noc dyżurują robotnicy, żeby nie dopuścić do wywozu sprzętu. Czerwoni milicjanci rekwirują samowolnie aparaty radiowe. Ludzie coraz więcej narzekają i niepokoją się”<sup>78</sup>. Sytuacja w mieście ustabilizowała się dopiero 28 października 1939 r., kiedy to do Wilna wkroczyły wojska litewskie. Ludność polska w myśl powiedzenia „Z trzech diabłów Litwini jeszcze są najlepsi”<sup>79</sup> zaczęła przystosowywać się do życia w trzeciej, w ciągu niespełna dwóch miesięcy, nowej, rzeczywistości.

Dla rodziny Zubelewiczów wejście Litwinów wiązało się z koniecznością opuszczenia mieszkania przy ul. Ostrobramskiej 21. Państwo Zubelewicz przenieśli się na ulicę Bakszta 19. Według zachowanych dokumentów, inżynier Zubelewicz, prawdopodobnie od końca września 1939 r. podjął pracę w Komunalnym Zakładzie Budowlanym w charakterze kierownika robót. W przedsiębiorstwie tym przepracował całą wojnę, w zasadzie niezależnie od okupanta ówczesnie sprawującego

<sup>76</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>77</sup> Szerzej o sytuacji w mieście we wrześniu 1939 r.; zob.: Ę. Jękabsons, *Konsulat Łotwy w Wilnie i sprawozdania konsula Feliksa Donassa napisane jesienią 1939 r.*, Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich, nr 3/2012, Toruń 2012, s. 111–114; A. Jędrzejewska, *Walczyć czy odstąpić? Postawy i dylematy oficerów Ob-szarów Warownych „Grodno” i „Wilno” we wrześniu 1939 roku*, Acta Universitatis Lodzianis, Folia Historica, 103, Łódź 2019, s. 122–124.

<sup>78</sup> Ę. Jękabsons, op. cit., s. 116.

<sup>79</sup> Ibidem, s. 121.



władzę na Wileńszczyźnie. Warto w tym miejscu dodać, że po wkroczeniu Niemców przedsiębiorstwo to nosiło nazwę Statibas Trestas, a później Bauhütte Litauen. Aleksander Zubelewicz został zapamiętany jako osoba kompetentna, lubiana i szanowana zarówno przez robotników jak i personel biurowy<sup>80</sup>. Pracę zawodową w Komunalnym Zakładzie Budowlanym Aleksander Zubelewicz łączył z działalnością konspiracyjną w Okręgowej Delegaturze Rządu na Kraj, gdzie kierował Wydziałem Drogowym<sup>81</sup>. Sprowadzała się ona przede wszystkim do zatrudniania na nadzorowanych przez siebie budowach osób zagrożonych wywiezieniem na roboty do Niemiec, bądź działających w strukturach wileńskiej konspiracji<sup>82</sup>.

W wyniku trwających w dniach 7–13 lipca 1944 r. walk w ramach operacji „Ostra Brama”, Niemcy podpalili dom przy ul. Bakszta 19. W czasie ucieczki Aleksander został lekko ranny w głowę i pośladek, a żona Janina straciła nogę. Na szczęście udało się uratować wiele dokumentów, zdjęć i wyjątkową rodzinną pamiątkę – nadpalony obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej.

Ponowne wejście Sowietów do Wilna oraz rozstrzygnięcia wojenne sprawiły, że rodzina zdecydowała się na wyjazd do „nowej” Polski. Zamiaru Zubelewiczów nie zmienił nawet fakt przyznania rodzinie przez władze bolszewickie w listopadzie 1944 r. mieszkania przy ul. Bernardyńskiej 3<sup>83</sup>. Wystarczającego argumentu za pozostaniem w Wilnie nie stanowiło także przebywanie na zesłaniu zaangażowanego w konspirację syna Michała. W ówczesnym okresie oczekiwanie na członków rodzin, wywiezionych w głąb ZSRR często sprawiało, że Polacy opóźniali, odlewali bądź rezygnowali z wyjazdu na zachód. Nie ulega wątpliwości, że rodzina Zubelewiczów z żalem opuszczała miasto, z którym była silnie związana i gdzie spędziła niemal piętnaście szczęśliwych lat życia.

Na mocy karty ewakuacyjnej z 31 stycznia 1945 r. Aleksander wraz z żoną Janiną i córką Marią zadeklarowali chęć wyjazdu do Białegostoku. Zubelewiczowie postanowili skierować swoje pierwsze kroki właśnie do tego miasta, ponieważ mieszkały tam siostry inżyniera. Rodzina została przydzielona do wagonu nr 32 i zabrała ze sobą w podróż jedynie nieco produktów żywnościowych i przedmiotów codziennego użytku<sup>84</sup>. Zubelewiczowie ostatecznie opuścili Wilno w marcu 1945 r. i na krótko zatrzymali się w Białymstoku.

Już 12 marca, Aleksander Zubelewicz otrzymał pismo z Ministerstwa Komunikacji, w którym polecono mu objęcie stanowiska p.o. naczelnika Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego przy Urzędzie Pełnomocnika na Okręg Mazurski

<sup>80</sup> ZPJZ, Zaświadczenie inżyniera Czesława Rukszto, Poznań 20 maja 1950 r.

<sup>81</sup> W. Grabowski, *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj*, Warszawa 1995, s. 172–173.

<sup>82</sup> ZPJZ, Zaświadczenie inżyniera Czesława Rukszto...

<sup>83</sup> ZPJZ, *Opdęp nr 6705*.

<sup>84</sup> ZPJZ, *Karta ewakuacyjna*, Wilno, 31 stycznia 1945 r.

w Olsztynie<sup>85</sup>. Wyruszył więc z rodziną w nieznaną – do zniszczonych Prus Wschodnich, aby podjąć pracę w stolicy Warmii. Do obowiązków naczelnika należało wówczas organizowanie w Olsztynie i w miastach powiatowych rejonów dróg publicznych, zabezpieczenie pozostawionego przez Niemców majątku, inwentaryzacja zniszczeń wojennych oraz zapewnienie bezpiecznego ruchu drogowego. Praca jaką wykonywał Zubelewicz była niewątpliwie bardzo niebezpieczna i uciążliwa. Pierwsze miesiące polskiej administracji to – oprócz rozpoczęcia żmudnego procesu odbudowy – także czas zmagania z szabrownikami, żołnierzami Armii Czerwonej i pospolitymi bandytami. Oczyszczanie dróg i doprowadzenie ich do stanu przejezdności wiązało się nie tylko z usuwaniem zniszczonych pojazdów. Często urzędnicy drogowi spotykali się z porzuconym na drogach mieniem, którego szabrownicy bądź Armia Czerwona nie byli w stanie już zabrać, np. fortepianami<sup>86</sup>.

Swoiste streszczenie pracy wykonanej przez wydział komunikacyjno-budowlany w latach 1945–1950 można odnaleźć w przechowywanym w zbiorach Jerzego Zubelewicza opracowaniu pt. *Rozwój gospodarki drogowej województwa olsztyńskiego od wyzwolenia do chwili obecnej*. Pamiętać przy tym należy, że w wyniku działań wojennych została zniszczona ponad połowa mostów. Wyszadzono i zaorano wiele kilometrów dróg, zwłaszcza w powiatach braniewskim, iławeckim i kętrzyńskim. Pierwsze działania drogowców polegały na ustawianiu drogowiskazów z polskimi nazwami miejscowości. Ich przygotowanie oraz rozmieszczenie w terenie wymagało wiele czasu i wysiłku, ponieważ do zainstalowania pozostawało kilkanaście tysięcy tego typu znaków drogowych. Następnie przystąpiono do usuwania przeszkód w ruchu, likwidowano rowy przeciwczołgowe, tworzone objazdy, mające na celu ominięcie zniszczonych dróg i mostów. Realne niebezpieczeństwo, zarówno dla robotników jak i pozostałego personelu stanowiły miny. W tych okolicznościach nie uniknięto niestety wypadków śmiertelnych. Duże wyzwanie stanowiła odbudowa mostów. Dla komunikacji na obszarze Mazur szczególnie ważne okazało się wybudowanie w 1946 r. mostu półstałego w Mikołajkach. Do czasu tej inwestycji, jeziora dało się pokonać jedynie promem, co w znacznym stopniu utrudniało ruch. W latach 1947–1948 na obszarze województwa odbudowano 26 mostów o różnej konstrukcji – betonowej, żelbetonowej, drewnianej czy stalowej<sup>87</sup>.

Z niebezpieczeństwami typowymi dla powojennej rzeczywistości, Aleksander Zubelewicz mierzył się nie tylko w pracy, ale także podczas codziennej egzystencji. 1 czerwca 1945 r. rodzina Zubelewiczów zamieszkała w dwumieszkaniowym domu przy Alei Przyjaciół 35 nad Jeziorem Długim w Olsztynie. Z uwagi na płądrowanie przez szabrowników nocami, zarówno pustych jak i zajętych mieszkań

<sup>85</sup> ZPJZ, Pismo z Ministerstwa Komunikacji nr K.D.K – 1147/3, Warszawa, 12 marca 1945 r.

<sup>86</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>87</sup> ZPJZ, *Rozwój gospodarki drogowej województwa olsztyńskiego od wyzwolenia do chwili obecnej*.

w celu uratowania swojego skromnego dobytku Zubelewiczowie barykadowali okna i drzwi<sup>88</sup>.

Dalszy przebieg kariery zawodowej Aleksandra Zubelewicza w Olsztynie wyznaczyła nominacja na naczelnika wydziału komunikacyjnego w urzędzie wojewódzkim, którą otrzymał 17 marca 1947 r. oraz przeniesienie 29 maja 1952 r. na stanowisko dyrektora Wojewódzkiego Zarządu Dróg Publicznych (WZDP)<sup>89</sup>. Formalnie obowiązki dyrektora WZDP Zubelewicz sprawował od 1 stycznia 1952 r. Olsztyński etap życia zawodowego Aleksandra Zubelewicza zostanie szerzej zaprezentowany w odrębnym opracowaniu, przede wszystkim w oparciu o bogatą dokumentację, przechowywaną w zasobie Archiwum Państwowego w Olsztynie.

Pomimo posiadanych kompetencji z zakresu drogownictwa objęcie przez Zubelewicza stanowisk kierowniczych w urzędzie Pełnomocnika i urzędzie wojewódzkim było obwarowane koniecznością przedstawienia odpowiednich referencji. Otrzymał je od znajomego z Wilna – architekta Władysława Muzolfa, przed wojną kierownika inspekcji budowlanej m. Wilna, członka Stowarzyszenia Architektów RP, po wojnie m.in. naczelnika wydziału technicznego olsztyńskiego zarządu miejskiego i architekta miejskiego oraz Jerzego Hłasko – dyrektora funkcjonującej w Olsztynie w latach 1945–1948 fabryki zapalek. W opinii przedłożonej Pełnomocnikowi Rządu RP na Okręg Mazurski wyżej wymienieni pisali: „[...] na podstawie długoletniej znajomości z inż. Aleksandrem Zubelewiczem stwierdzamy, iż cieszył się on wśród społeczeństwa wileńskiego jak najlepszą opinią – wśród zaś sfer technicznych opinią dobrego inżyniera i wzorowego urzędnika. Zachowanie się inż. Zubelewicza za czas okupacji było bez zarzutu i godne imienia dobrego Polaka”<sup>90</sup>. Interesujące źródło poznania przebiegu powojennej kariery zawodowej Zubelewicza stanowią ankiety – kwalifikacyjna i personalna. W ankiecie kwalifikacyjnej Zubelewicza oceniali – Zygmunt Robel – Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski oraz Aleksander Gajkowicz doskonale znający inżyniera sprzed wojny. Gajkowicz bardzo pochlebnie wyraził się o koledze po fachu, podkreślając jego wiedzę i obowiązkowość. Ocena Robla również była pozytywna, jednak już nie tak entuzjastyczna jak inżyniera Gajkowicza<sup>91</sup>. Kierowanie wydziałami w strukturach wymienionych wyżej urzędów wiązało się z koniecznością określonej przynależności politycznej. Z cytowanej wcześniej ankiety personalnej wynika, że A. Zubelewicz był członkiem Stronnictwa Demokratycznego (SD), jednej z partii satelickich Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej<sup>92</sup>. W tym miejscu wypada wspomnieć, że

<sup>88</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

<sup>89</sup> ZPJZ, *Dekret Ministra Komunikacji nr Pers. 1b/5233/1/47*, Warszawa 17 marca 1947 r. oraz *Nominacja na Dyrektora Wojewódzkiego Zarządu Dróg Publicznych w Olsztynie nr II L.4/Z-27/52*, Warszawa 29 maja 1952 r.

<sup>90</sup> ZPJZ, *Referencje*, Olsztyn, lipiec 1946 r. (data dzienna nieczytelna).

<sup>91</sup> ZPJZ, *Lista kwalifikacyjna*, Olsztyn, 28 lutego 1946 r.

<sup>92</sup> ZPJZ, *Ankieta personalna*, Olsztyn, 16 października 1951 r.

w pierwszych latach po II wojnie światowej SD, uchodziło za ugrupowanie związane ze środowiskami inteligencji i rzemieślników. Stwierdzić zatem należy, że podobnie jak w przypadku Obozu Zjednoczenia Narodowego, decyzja Aleksandra Zubelewicza o członkostwie w tej partii nie miała charakteru koniunkturalnego, a co za tym idzie nie wywołała żadnego wpływu na karierę zawodową inżyniera.

Podobnie jak w okresie międzywojennym, Aleksander Zubelewicz nadal angażował się w działania edukacyjne i popularyzujące wiedzę techniczną. Przygotowywał szereg referatów i opracowań, dotyczących drogownictwa w tym m.in. *Zagadnienia dotyczące konserwacji nawierzchni drogowych. Najlepsze metody techniczne i organizacja, Rys historyczny rozwoju techniki drogowej oraz wydaną już w Warszawie publikację *Betoniarz mostowy. Poradnik dla robotników**<sup>93</sup>.

Tak jak już wspomniano wcześniej odrębny rozdział życia A. Zubelewicza stanowią sprawy turystyki i krajoznawstwa. Po II wojnie światowej Aleksander Zubelewicz był inicjatorem powołania i jednocześnie założycielem Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Olsztynie (PTK). Praca zawodowa związana z odbudową regionu ze zniszczeń wojennych, wymagająca dużej mobilności i dyspozycyjności uniemożliwiła mu objęcie stanowiska prezesa oddziału PTK w Olsztynie. W latach 1946–1950, Zubelewicz pełnił funkcję wiceprezesa Oddziału. Na zjeździe połączeniowym Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim, który odbył się 17 grudnia 1950 r. wybrano go na członka zarządu głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK)<sup>94</sup>. Aleksander Zubelewicz opublikował szereg artykułów w czasopismach krajoznawczych i prasie poświęconych w przeważającej mierze potrzebie rozwoju infrastruktury turystycznej oraz walorom turystycznym Warmii i Mazur<sup>95</sup>. Ponadto, na bazie *Ilustrowanego przewodnika po Mazurach Pruskich i Warmii* M. Orłowicza stworzył opracowanie *Szlaki turystyczne województwa olsztyńskiego*, stanowiące formę skondensowanego przewodnika turystycznego<sup>96</sup>. Wiele pracy i energii poświęcił także przygotowaniu miejsc noclegowych dla gości odwiedzających Warmię i Mazury. Dzięki zaangażowaniu inżyniera w 1949 r. jednocześnie otwarto na terenie całego województwa olsztyńskiego 16 schronisk. W uznaniu zasług na rzecz rozwoju turystyki na terenie regionu, schronisko PTTK przy Wysokiej Bramie w Olsztynie w 1957 r. otrzymało imię Aleksandra Zubelewicza, a w 1987 r. na murze budynku wmurowano tablicę pamiątkową z jego wizerunkiem<sup>97</sup>.

<sup>93</sup> ZPJZ, *Zagadnienia dotyczące konserwacji nawierzchni drogowych. Najlepsze metody techniczne i organizacja; Rys historyczny rozwoju techniki drogowej*; A. Zubelewicz, *Betoniarz mostowy. Poradnik dla robotników*, Warszawa 1955, s. 75.

<sup>94</sup> *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego...*, s. 103.

<sup>95</sup> Zob. m.in. A. Zubelewicz, *Drogi i możliwości rozwoju turystyki w województwie olsztyńskim*, „Ziemia. Ilustrowany Miesięcznik Krajoznawczy”, nr 1(571), Warszawa 1948, s. 2–9.

<sup>96</sup> ZPJZ, A. Zubelewicz, *Szlaki turystyczne województwa olsztyńskiego*, Olsztyn 1947, mps, b.p.

<sup>97</sup> A. Andrusikiewicz, *Krajoznawca z charakterem*, „Gazeta Olsztyńska”, nr 95, 16 V 1996.

Olsztyński etap kariery inżyniera Zubelewicza zakończył się latem 1953 r. kiedy to, na własną prośbę, ze względu na edukację córki Marii, przeniósł się do Warszawy, otrzymując angaż w Centralnym Zarządzie Dróg Publicznych Ministerstwa Transportu Drogowego i Lotniczego<sup>98</sup>. Rodzina Zubelewiczów zamieszkała w Aninie, przy Marysińskiej 32/34. 21 lipca 1955 r., w związku z ukończeniem 65 roku życia, Aleksander Zubelewicz przeszedł na zasłużoną emeryturę. W dalszym ciągu pozostawał jednak bardzo aktywny w obszarze działalności społecznej udzielając się m.in. w Stowarzyszeniu Inżynierów i Techników Komunikacji. Utrzymywał również kontakty ze środowiskiem absolwentów Instytutu Technologicznego, w tym z mieszkającym także w Aninie wspomnianym Piotrem Bellertem oraz Olgierdem Steckiewiczem.

5 maja 1956 r. Aleksander Zubelewicz dostał drugiego zawału. Pomimo przewiezienia do szpitala przy ul. Brzeskiej na warszawskiej Pradze inżyniera nie udało się uratować. Został pochowany na Powązkach w Warszawie. Doskonałą puentę podsumowującą życie A. Zubelewicza stanowią, zapisane w jednej z notatek słowa syna Michała: „W rodzinie odgrywał niejako funkcję łagodzącego wszelkiego rodzaju niesnaski. Niebywale uczuciowy. Przeżywał każde niepowodzenie członków rodziny”<sup>99</sup>.

Niniejszy tekst, ma charakter przyczynku do szerszego opracowania biograficznego dotyczącego nie tylko Aleksandra Zubelewicza, ale i innych przedstawicieli elit wileńskich związanych po II wojnie światowej z Olsztynem i regionem. W tym gronie wymienić należy m.in. płk. inż. Kazimierza Fryderyka Goebła – pracownika Dyrekcji Poczty i Telegrafów oraz Władysława Muzolfa – architekta miejskiego, którzy po 1945 r., będąc już ludźmi dojrzałymi nadzorowali odbudowę regionu ze zniszczeń wojennych w tak wielu dziedzinach życia. Niewątpliwie należy przywrócić im należne miejsce w historii.

<sup>98</sup> ZPJZ, Zaświadczenie nr ZTJ-3/c10, Warszawa 12 sierpnia 1953 r.

<sup>99</sup> ZPJZ, M. Zubelewicz, op. cit., b.p.

## BIBLIOGRAFIA

### Archiwalia:

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie:

– Kolekcja akt personalno-odznaczeniowych, sygn. Odrzuc. 30.05.1938 i KKIMN 69-20780.

Państwowe Archiwum Obwodu Kirowskiego w Kirowie (Federacja Rosyjska):

– fondy 575 i 714.

Zbiory Prywatne Jerzego Zubelewicza

### Źródła drukowane:

Jekabsons Eriks, *Konsulat Łotwy w Wilnie i sprawozdania konsula Felikssa Donassa napisane jesienią 1939 r.*, Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich, nr 3/ 2012, Toruń 2012.

Wrzosek Mieczysław, *Przekazy źródłowe do dziejów polskiego ruchu wojskowego w rosyjskiej 2 Armii*, Studia Podlaskie, t. 8, Białystok 1998.

### Akty prawne:

Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919.

Dziennik Ustaw RP, 1932, 1946.

### Relacje i wspomnienia:

Kowalczykowa Alina, *Wobec współczesności. Tematy poważne i mniej serio*, Białystok 2016.

### Prasa:

„Gazeta Olsztyńska”, 1996.

„Kurier Wileński”, 1937.

„Słowo”, 1931.

„Ziemia. Ilustrowany Miesięcznik Krajoznawczy”, 1948.

### Opracowania:

Bojarski Piotr, *Formy upamiętnienia Józefa Piłsudskiego w Wilnie i na Wileńszczyźnie w latach 1936–1939. Próba reasumpcji*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2021, nr 3.

Galan-Smol Beata, *Z Petersburga do Budów. Przyczynek do nieznaney historii życia inżyniera Piotra Bellerta*, Rocznik Tomaszowski, t. 9, Tomaszów Lubelski, 2020.

Garczyk Bartłomiej, *Petersburg jako ośrodek akademicki przełomu XIX i XX wieku*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 277, Katowice 2016.

Gierowska-Kałfaur Joanna, *Aktywność polskich środowisk w Mińszczyźnie w realiach lat 1919–1920*, Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2010.

Gieszczyński Witold, *Kilka uwag na temat przesiedleń Polaków z Wileńszczyzny na Warmię i Mazury w latach 1945–1947*, w: *Między Wilnem a Olsztynem. W 70. rocznicę przybycia Polaków z Wileńszczyzny na Warmię i Mazury*, red. Piotr Bojarski i Andrzej Szymt, Olsztyn 2016.

Grabowski Waldemar, *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj*, Warszawa 1995.

*Historia oświaty w Szumsku na tle kroniki miasteczka*, red. Leokadia Żukowska, Szumsk 2019.

Hyz-Obrzut Lidia, *Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Pawła Graty, Rzeszów 2021.

Jędrzejewska Agnieszka, *Walczyć czy odstąpić? Postawy i dylematy oficerów Obszarów Warownych „Grodno” i „Wilno” we wrześniu 1939 roku*, Acta Universitatis Lodzianis, Folia Historica, 103, Łódź 2019.

Kalata Konrad, *Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich w latach 1919–1920: struktura organizacyjna i zarys działalności*, Czasopismo Prawno-Historyczne, z. 2, Poznań 2003.

Korybut-Marciniak Maria, *Kresowy ród Korybut-Daszkiewiczów*, Olsztyn 2007.

– *Kariery urzędnicze mieszkańców ziem litewsko-białoruskich w aparacie administracyjnym Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku (wybrane przykłady)*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 6, red. Tatjana Bykowa, Artur Górak, Grzegorz Smyk, Lublin 2016.

– *Przyczynek do badań nad służbą Polaków z ziem litewsko-białoruskich w administracji cywilnej Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku*, „Studia z historii społeczno-gospodarczej XIX i XX wieku”, t. 16, Łódź 2017.

Kotulski Mariusz, *Samorząd terytorialny w dwudziestolecu międzywojennym*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo, 327, Wrocław 2019.

- Krasiewicz Bolesław, *Melchior Władysław Nestorowicz*, Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej, nr 74, Warszawa 1990.
- Krawczyk Jarosław, *Walery Wróblewski: leśnik – bohater powstania styczniowego*, Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej, nr 13, Gołuchów 2014.
- Królikowski Lech, *Organizacja centralnych służb inżynierskich w Królestwie Polskim w latach 1864(1867)–1915 na tle organizacji analogicznych służb w Cesarstwie Rosyjskim*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, nr 35/2-3, Warszawa 1990.
- Księga pamiątkowa inżynierów technologów Polaków wychowañców Instytutu Technologicznego w Petersburgu (w rocznicę stulecia uczelni)*, Warszawa 1933.
- Magiera Elżbieta, *Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych (1933–1939)*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, t. 26, nr 2, Częstochowa 2019.
- Mistewicz Marek, *Polska administracja drogowa i kongresy drogowe w latach 1918–1939*, Warszawa 2020.
- Ostrowska Teresa, *Witold Eugeniusz Orłowski (1874–1966)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, 1979.
- *Zenon Orłowski (1871–1948)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, 1979.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, Warszawa 1885.
- Srebrakowski Aleksander, *Wileńska powódź 1931 r. i jej echa*, w: *Wrocław – Śląsk – Polska – pomiędzy Zachodem a Wschodem. Księga dedykowana prof. Grzegorzowi Straucholdowi w 60. rocznicę urodzin*, red. Wojciech Kucharski i Joanna Nowosielska-Sobel, Wrocław 2018.
- Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego. Od PTK do PTTK*, wybór materiałów Wanda Skowron i Janusz Umiński, Warszawa 2009.
- Wenklar Michał, *Między obroną wolności a drogą do rewolucji. Strajk nauczycielski 1937 r.*, *Folia Historica Cracoviensia*, nr 23/2, Kraków 2017.
- Wołkanowski Waldemar, *Akcja budowy 100 szkół powszechnych im. Józefa Piłsudskiego na Wileńszczyźnie w latach 1936–1939*, w: *Oświata i nauka na Kresach Wschodnich w XIX i XX wieku*, red. Joanna Lusek, Bytom–Poznań 2018.
- Zubelewicz Aleksander, *Betoniarz mostowy. Poradnik dla robotników*, Warszawa 1955.

#### Źródła internetowe:

[www.polskipetersburg.pl/hasla/instytut-technologiczny-w-petersburgu](http://www.polskipetersburg.pl/hasla/instytut-technologiczny-w-petersburgu), dostęp: 14.02.2022 r.

[www.polskipetersburg.pl/hasla/mickiewicz-stefan](http://www.polskipetersburg.pl/hasla/mickiewicz-stefan), dostęp: 14.02.2022 r.

Janiszewska Elżbieta, *Historia Instytutu Badawczego Dróg i Mostów*, [online], [www.ibdim.edu.pl](http://www.ibdim.edu.pl), dostęp: 9.02.2022 r.